

Om månedsfester og årstidsfester i steinerskolen

AV ANNE-METTE STABEL OG CAMILLA STABEL JØRGENSEN

Hvorfor feires det månedsfester og årstidsfester i steinerskoler? I denne artikkelen undersøker vi hvilke svar et utvalg skriftlige kilder knyttet til steinerpedagogikk gir på dette spørsmålet. Kildene kategoriseres som knyttet til det pedagogiske grunnlaget for steinerpedagogikken, en skrifliggjort praksistradisjon og esoteriske foredrag av Rudolf Steiner. I det pedagogiske grunnlaget og den skrifliggjorte praksistradisjonen finner vi at det å styrke elevenes opplevelse av rytme og sosialt fellesskap er del av begrunnelsene for begge typer fester, mens årstidsfestene også begrunnes som betydningsfulle for å fremme elevenes forbindelse med naturen og omsorg for alt levende. Langt på vei fremstår omsorg for naturen og motstand mot materialistisk utbytting av den også som det sentrale i de esoteriske kildene.

Nøkkelord: steinerskoler, steinerpedagogikk, steinerpraksis, årtidsfester, månedsfester.

En grønn drage freser og kaster hodet bakover i møtet med tolv riddere. Med hjemmelagede sverd forsøker de å gi udyret dødsstøtet. Det høres trommer og det lukter bål. Kampen raser. En skarp høstsol får det rødgyldne løvverket på trærne til å glitre som gull. I det dragen faller til jorden, kommer en flokk barn i fargerike kostymer jublende frem og stiller seg rundt den døde dragen. En seiersfanfare lyder. Ut av dragekostymet kryper og kravler sortkledd ungdommer, reiser seg og finner sine plasser i sirkelen. Ridderne og deres hjelpere og ungdommene som var inne i dragen, begynner å synge: «Og dragen har i kamp du slått, Sankt Mikael! Og under dine føtter trådt! Hjelp

oss å kjempe, det onde dempe, Sankt Mikael». Snart er alle som står rundt, små og store, unge og gamle, med i sangen. Den stiger og synker, så toner den ut, og lyden av først en, så flere, trommer overtar. Til trommenes lekne rytmer, beveger alle seg mot de mange små bålene som er tent på en åpen plass like ved. Der venter saft og kaffe og boller. Etterpå er det motsprøver der hver og en får øvet sitt eget mot i møtet med elementene; ild og vann, jord og luft.

INNLEDNING

Hva er det som er beskrevet her? Er det en teaterforestilling, en katolsk helgenfest eller et innvielsesrituale? Det er ingen av delene, men det som er skildret har elementer av teater i seg, det dreier seg om en katolsk helgen, men selv om praksisen gjentas årlig, og derfor har en viss rituell karakter, er ikke intensjonen at det skal være et innvielsesrituale. Det som er skildret, er en Mikaelstfest, en av flere fester som feires årlig i både norske steinerskoler og internasjonalt i Waldorfskolene.¹ Men hvorfor feires St. Mikael – og alle de andre festene – på norske steinerskoler? Hva er grunnlaget for det og meningen med det?

I denne artikkelen undersøker vi hva det står om fester og feiringer i et utvalg skriftlige kilder knyttet til steinerpedagogikk. En undersøkelse av hva elever, foreldre og lærere tenker om festene, vil kunne gi andre svar, men fordi det finnes lite forskningsbasert kunnskap om fester og feiringer i steinerskolene (Hoffmann 2015) avgrensner vi oss her til å undersøke et utvalg skriftlige kilder.

Det meste som er skrevet om fester og feiringer i steinerpedagogikken, beskriver intensjoner med festene og/eller gir forslag til hvordan festene kan gjennomføres i praksis. I noen tekster er fester og feiringer og forslag til måter å forberede disse på, det som står i fokus, som for eksempel i en samling hefter av den danske steinerbarnehage-

¹ I de fleste andre land benyttes begrepet Waldorfskole om det som i Norge omtales som steinerskoler. I denne artikkelen benyttes begrepet steinerskoler når den norske tradisjonen omtales, mens begrepet waldorfskole benyttes når skoler i andre land omtales. Det benyttes store bokstaver når konkrete skoler omtales, for eksempel Waldorfskolen i Stuttgart.

pedagogen Inger Brochmann (1982; 1983a; 1983b; 1983c; 1983d). I enkelte av heftene, spesielt i heftet om Mikælsfesten, berører hun også festenes spirituelle bakgrunn (Brochmann 1983a). I mange andre kilder nevnes årstidsfestene som del av en større helhet, for eksempel i læreplaner o.l., der festene noen steder fremstår som ett av flere egenartede elementer i steinerpedagogikken, (bla. Bøhn 1992; Kvalvaag 1977), men der festenes bakgrunn er relativt kortfattet beskrevet.

De kildene der vi finner redegjørelser for intensjoner med eller gjennomføring av fester, vil vi i det følgende betegne som *den skriftliggjorte praksistradisjonen*. I store deler av den skriftliggjorte praksistradisjonen forankres feiringene i liten grad i det idéhistoriske grunnlaget for steinerpedagogikken. Det har derfor også vært viktig å benytte Steiners pedagogiske foredrag (Steiner 1978; Steiner 1998a; Steiner 2011) og hans samtaler med det første lærerkollegiet i Stuttgart (Steiner 1998b) som kilder.

Den første steinerskolen ble startet som resultat av at Steiner våren 1919 holdt foredrag ved Emil Molts sigarettfabrikk i Stuttgart om behovet for nytenkning både på individ- og samfunnsnivå. Etter møtet ble Steiner utfordret til å omsette ord til handling, og tilhørerne ønsket Steiners hjelp til å etablere en skole. Allerede høsten samme år åpnet den første Waldorfskolen. Mange av de første lærerne hadde doktorgrad i ulike fag, men de var ikke utdannet som lærere (Edlund 2008). Steiner foreleste derfor for dem om menneskets vesen, barnets utvikling og om metodiske og didaktiske emner. Grunnlaget for Steiners syn på skole, oppdragelse og undervisning, var hans antroposofiske menneskebilde som omfatter både fysiske, sjlelige og åndelige dimensjoner. Det var basert på erkjennelsesteoretiske studier, arbeidet i teosofisk selskap, der Steiner i flere år var en sentral medarbeider, og en egen retning innenfor åndsvitenskapelig forskning utviklet av Steiner selv.² I 1912 brøt Steiner

² Steiner mente at det rådende vitenskapelige paradigmet i hans samtid var utilstrekkelig, han hevdet at det førte til et ensidig, materialistisk og instrumentalistisk syn på både mennesket og natur. Steiner utviklet derfor det han etter hvert kalte åndsvitenskapelig forskning, resultatene kalte han antroposofi – visdom om mennesket. Gjennom åndsvitenskapelige metoder, ulike former for meditasjon, sans- og iakttagelsesøvelser av det vesensaktige ved fenomenene og det oversanselige, mente han at det var mulig å nå frem til sikker kunnskap. Åndsvitenskapelig forskning var, ifølge Steiner selv, like

med teosofene, og i årene frem til sin død i 1925 arbeidet han med formidling av antroposofi som grunnlag for mange ulike fagområder. Han ønsket å forene vitenskap, kunst og religion på en moderne, vitenskapelig og metodisk måte. I akademiske fagmiljøer i hans samtid, og også i dag, er Steiners arbeid betraktet som pseudovitenskap (Mansikka 2007). Til tross for det har hans tenkning hatt betydning blant annet for utvikling av det biodynamiske jordbruket, medisin, arkitektur og kunst i tillegg til pedagogikk. Antroposofien er steinerpedagogikkens idéhistoriske grunnlag, og de pedagogiske forelesningene Steiner holdt både i Stuttgart og andre steder, samt publikasjoner basert på hans samtaler med kollegiet i Stuttgart, utgjør det som kan betegnes som de steinerpedagogiske grunnlagstekstene. Disse må gjøres til gjenstand for kontekstuell og kritisk lesning på samme måte som annet historisk materiale (Eriksen 2011).

Gjennom sammenstillingen av informasjonen fra den skriftliggjorte praksistradisjonen og de steinerpedagogiske grunnlagstekstene, har vi identifisert tre tema: 1) rytme, 2) forholdet til jorden og 3) forståelser av et utvalg kristne høytider. Disse historiske kildene gir imidlertid begrenset informasjon om bakgrunn og begrunnelser for festene, og for å kunne gi et mer utdypende bilde av bakgrunnen for årstidsfestene, har vi supplert kildematerialet også med noen utvalgte ikke-pedagogiske foredrag som Steiner holdt, først og fremst for medlemmer av Antroposofisk Selskap (for eksempel Steiner 1923). Noen av disse foredragene kan betegnes som esoteriske, men er i dag åpent tilgjengelige på for eksempel nettstedet Steiner Archive (Steiner 2019) eller som bøker (Steiner 2007a; 2007b). Flere av disse foredragene ble holdt i årene før arbeidet med å etablere den første skolen ble satt i gang i 1919. Når vi i dette arbeidet likevel har valgt å benytte disse tekstene, er det fordi vi regner det som sannsynlig at forståelsene og oppfatningene som kommer til uttrykk her, har ligget til grunn for, og derfor kan gi mening til de mer sparsomme formuleringene i de pedagogiske grunnlagstekstene.

nøyaktig som andre vitenskapelige metoder. Steiner hevdet også at antroposofi kunne benyttes som en metodisk øvelsesvei for alle som ønsket å videreutvikle sine iakttagelses- og erkjennelsesevner og sin tenkning. Et slikt arbeid hadde ifølge Steiner betydning ikke bare for det enkelte individ, men også for kosmos, verdensånden og jordens utvikling (Steiner 2007a; Stabel 2014).

Steinerpedagogikkens mulige kobling til det esoteriske og okkulte, har vært etterlyst (bl.a. av Sandberg og Kristoffersen 2010, Schaanning 2017 og Winje 2019). I et juridisk perspektiv er det imidlertid ikke noen kobling, ettersom steinerskoler er friskoler på grunnlag av pedagogisk retning, ikke livssyn: «Lov om frittstående skolar» (friskolelova, 2003) åpner for godkjenning av skoler som alternativ til den offentlige skolen på flere ulike grunnlag, bl.a. «livssyn» eller «anerkjend pedagogisk retning». Steinerskoler godkjennes fordi de tilbyr undervisning etter en anerkjent pedagogisk retning, og de er dermed ikke livssynsskoler. Steinerskolenes offentlig godkjente læreplan omfatter faget «religion», men akkurat som i norsk offentlig skole er dette faget ikke-konfesjonelt, og tematiserer kunnskap knyttet til flere ulike religioner og tradisjoner.

Spørsmål om det kan spores livssynselementer eller livssynspåvirkning i steinerpedagogikkens praksis, har også vært løftet frem i debattene om steinerskolen (Stabel 2016). Den engelske religionspedagogen Jo Pearce (2017) har benyttet deltagende observasjon og intervjuer med lærere, elever og tidligere elever for å undersøke om engelske steinerskoler gir intensjonelt konfesjonell (forkynnende) undervisning («intentional confessional education»), om undervisningen oppleves konfesjonell (forkynnende) av elever («confessional education according to outcome»), eller ingen av delene. Hun fant at alle lærerne ved de 6 skolene i undersøkelsen, og de fleste elevene, var enige om at undervisningen ikke var intensjonelt konfesjonell. Blant det mindretallet av elever som opplevde undervisningen som konfesjonell (confessional education according to outcome) måtte hun skille mellom sterk og svak konfesjonell undervisning for å yte funnene sine rettferdighet: I den grad undervisningen ble oppfattet som konfesjonell, var det i svak grad – som oppmuntring til – etter grundige undersøkelser – å tro på noe, fremfor å ikke tro på noe. Materialet som presenteres i Pearce's artikkel (2017) er imidlertid i liten grad knyttet til fester/feiringer, men handler i hovedsak om det som i steinerskolen er kalt «morgenversene» og religionsundervisningen.³

³ Det finnes to morgenvers som benyttes mer eller mindre i alle steinerskoler. De er opprinnelig skrevet av Steiner og oversatt til mange språk. Det er ett morgenvers som be-

I motsetning til Pearc`s undersøkelse, har vi ikke undersøkt elever og læreres synspunkt og forståelser, men sett på et utvalg tekster knyttet til steinerpedagogikk som handler om månedsfester og årstidsfester. En av utfordringene har vært å velge ut og kategorisere aktuelle kilder. Egen forforståelse og hvordan den virker inn på utvalg og tolkning av kilder, har inngått som del av den løpende, metodiske refleksjonen.⁴ Kildeutvalget og presentasjonen er forsøkt gjort så transparent som mulig, slik at det kan kritiseres og/eller benyttes som grunnlag for videre studier. For selv om utvalg og kategorisering av kilder har vært en utfordring, anser vi samtidig inndelingen av kildene som et bidrag andre studier av steinerpedagogisk virksomhet kan dra nytte av.

Når vi i norsk kontekst har valgt å undersøke fester og feiringer i steinerskolene, er det med utgangspunkt i det skillet den norske religions- og livssynsdidaktikeren Geir Winje (Winje 2007) gjør mellom feiringer og markeringer. Markeringer – av at noen feirer en høytid – mener Winje både kan og bør inngå i norske barnehager og skolars aktiviteter. Feiringer derimot, omfatter ifølge Winje «forkynnelse, ritualer og annet som finner sted i regi av for eksempel et trossamfunn (...[og]) hører ikke hjemme i norske barnehager eller skoler» (Winje 2007:1). Dersom vi legger Winjes skille mellom feiringer og markeringer til grunn, kan feiring – i motsetning til markering – omfatte forkynnelse

nyttes i de fire første årene i barneskolen og ett som benyttes i resten av skoletiden. Versene resiteres av elevene sammen med lærerne ved starten av dagen. De kalles i steinerskolen «morgenvers», kritikere bruker oftere begrepet «morgenbønn». Verset for de yngste elevene uttrykker takknemlighet overfor skaperverket og et ønske om at hver og en skal benytte den «menneskekraft» som Gud har gitt hver enkelt. I verset for de eldre elevene rettes blikket først ut mot verden og alt som lever og finnes i verden, deretter innover i den enkeltes sjel. Avslutningsvis knyttes det ytre og det indre sammen gjennom en formulering om at «Guds kraft» lever både i solens lys der ute og i sjelens lys der inne. Kritikere av steinerskolen har hevdet at morgenversene rommer en religiøs påvirkning i steinerskolene (Sandberg og Kristoffersen 2010). Også Frisk tar i en artikkel i DIN 1/2014 opp spørsmål om hvilket budskap som formidles til elevene gjennom morgenversene og om det kan betraktes som livssynsundervisning (Frisk 2014). Tekstene til morgenversene er tilgjengelige, blant annet på disse to nettsidene: <http://www.steinerkritikk.no/Steinerskolens%20morgenbønn.htm>
<https://steinerbladet.no/article/resitasjon-som-pedagogisk-virkemiddel-ved-overganger/>

⁴ Begge forfatterne har på litt forskjellige måter tilknytning til det steinerpedagogiske miljøet.

og ritualer. Når norske steinerskoler benytter begrepet «feiring» i tilknytning til det som omtales som månedsfester og årstidsfester, gir det grunn til å undersøke innholdet i og begrunnelsene for feiringene ved de norske steinerskolene. Et mål med denne artikkelen er derfor at den skal bidra til å supplere det bildet Pearce's undersøkelse gir av steinerskolers praksis når det gjelder religion og livssyn.

UNDERSØKELSE AV DE STEINERPEDAGOGISKE GRUNNLAGSTEKSTENE OG DEN SKRIFTLIGGJORTE PRAKSISTRADISJONEN

For å få frem et bilde av hvorfor feiring er inngår i steinerskolenes praksis, skal vi i det følgende undersøke de forklaringene som presenteres i de pedagogiske grunnlagstekstene og i den skriftliggjorte praksistradisjonen.⁵ Helt konkret omfatter det følgende kildemateriale:

De steinerpedagogiske grunnlagstekstene:

- Utvalgte pedagogiske foredrag av Steiner, blant annet to av de pedagogiske foredragsrekkene for de første lærerne i Stuttgart og *Kunsten å undervise* som er regnet som sentrale i den steinerpedagogiske tradisjonen (Steiner 1978; Steiner 1998a; Steiner 2008; Steiner 2011).
- Referat av samtaler Steiner hadde med det første lærerkollegiet ved skolen i Stuttgart (Steiner 1998b).
- Steiners intensjoner for fag, innhold og metoder i steinerpedagogikken, presentert av Steiner i en rekke foredrag, samlet og redigert av E.A. Karl Stockmeyer, også han del av lærerkollegiet ved den første waldorfskolen (Stockmeyer 2016).⁶

⁵ Vi har arbeidet for at utvalget av kildemateriale skal gi innblikk i de begrunnelser som er gitt for fester og feiring. Samtidig vet vi at det både i Steiners samlede produksjon og i kildene fra praksistradisjonen, finnes mer materiale enn vi i denne sammenhengen har kunnet undersøke.

⁶ Stockmeyerplanen ble i 2016 oversatt til norsk av Jørgen Lunde og Hartwig Homeyer. Den er tilgjengelig som Word dokument og er derfor søkbar. I dette dokumentet er det søkt på søkeordene; månedsfest, årstidsfest, feiring, religion, jul, påske.

Den skriftliggjorte praksistradisjonen:

- Den første waldorfskolens undervisningsplan, nedtegnet av en av de første lærerne i Stuttgart, Caroline von Heydebrand (Heydebrand 2003).
- Skole-, undervisnings- og læreplaner fra de norske steinerskolene, både de uformelle og de som er godkjente av myndighetene (Bøhn 1992; Kvalvaag 1977; Mathisen 2004; Mathisen 2007; Mathisen 2014; Roll 1933; Skoleplan for Rudolf Steinerskolen i Bergen 1960; Steinerskoleforbundet 2007; Undervisningsplan 1959; Undervisningsplan for Rudolf Steinerskolen i Oslo 1966; Thaulow mfl. 2016).⁷
- Utvalgte tekster fra den norske, erfaringsbaserte steinerpedagogiske tradisjonen publisert i norske steinerpedagogiske tidsskrift: *Tidsskriftet Mennesket, Ny skole, Tidsskriftet Steinerskolen*.⁸

Etter en gjennomgang av disse tekstene, bringer vi inn perspektiver fra noen utvalgte foredrag av Steiner som kan ha inspirert utvikling av tradisjonen med årstidsfester. I tillegg er det benyttet bøker om bakgrunnen for og intensjonene i steinerpedagogikken, blant annet Valentin Wembers bok *De fem dimensjoner i steinerpedagogikken i Rudolf Steiners verk* (2018).

FESTER OG FEIRINGER I DEN FØRSTE WALDORFSKOLEN

Selv om fester og feiringer ofte nevnes som et sentralt element i steinerpedagogikken, blant annet av tidligere elever og av foreldre (Gjærum

⁷ Før steinerskolene mottok offentlig støtte, var det ingen krav fra myndighetene om at skolene skulle ha godkjente læreplaner, men de utga likevel enkelte planer som informasjonsmateriell. Etter 1970 da lov om statsstøtte ble vedtatt, ble det samtidig et krav om at steinerskolene hadde godkjente læreplaner (Stabel 2016).

⁸ De enkelte artiklene er vist til underveis i teksten. Det finnes ca. 3000 artikler/tekster som er publisert i årene fra begynnelsen av 1930-årene og frem til i dag. Artiklene er digitalisert og det er mulig å søke i materialet, noe som er gjort for å finne relevante tekster. Som nevnt foran, er denne kildekategorien omfattende, og mer inngående studier er nødvendig. Ved søk i Artikkelregisteret er det ikke mulig å finne ut av på hvilken side artikkelen/teksten er publisert i selve papirutgaven av artikkelen/teksten. Dette mangler derfor i referanselisten.

2011; Sandvik 2010:122; Skagen 1999; Stubø 2010:84), er det i sentrale kilder fra den steinerpedagogiske praksistradisjonen, relativt lite informasjon om dette pedagogiske elementet. Det er også få konkrete og utfyllende beskrivelser av hvordan festtradisjonen er vokst frem og hvordan dette elementet i den pedagogiske praksisen er blitt begrunnet. I det følgende legges det frem en beskrivelse av de festene som er omtalt i et utvalg kilder knyttet til den første Waldorfskolen i Stuttgart. Deretter følger en presentasjon av de norske steinerskolenes praksistradisjon.

MÅNEDSFESTER

I tekster som beskriver oppstarten av den første skolen i Stuttgart, kommer det frem at det relativt raskt ble etablert en tradisjon som er kalt månedsfester. Festene omtales som «monthly celebrations» (Tautz 1982:25), og bakgrunnen for etablering av disse festene, var at utdanningsmyndighetene i delstaten der Stuttgart ligger, hadde bestemt at hver første mandag i måneden skulle være fridag. Lærerne ved Waldorfskolen valgte å la skolen være åpen, men bruke dagen annerledes. Wember hevder at praksisen med månedsfester i steinerskolen oppstod *spontant* (2018:112). En forordning gitt av de lokale utdanningsmyndighetene, ble av det første lærerkollegiet løst på en kreativ måte som senere har utviklet seg til å bli del av det egenartede ved steinerpedagogikken. Den første mandagen i hver måned ble det arrangert samlinger der alle klassene viste for hverandre hva de hadde arbeidet med i timene (Wember 2018:113). Elevene lærte både å opptre for et publikum og å iaktta de andre elevene som viste frem noe. Festene ble en «metode for å utvikle sosial kompetanse» (Wember 2018:113). I et hefte om opprettelsen av den første Waldorfskolen i Stuttgart (Hofrichter 2002) beskrives månedsfestene som et særpreget element i steinerpedagogikken der både deler av innholdet og progresjonen i læreplanen blir synliggjort for både foreldre og elever: «Pupils are given the opportunity of seeing what the other classes are like at so-called Monthly Festivals, when in front of the whole school and parents, pupils of all age groups demonstrate on stage parts of what they have learned

in various subjects» (Hofrichter 2002:7). Også Johannes Tautz skildrer de månedlige samlingene ved skolen som viktige begivenheter. Han viser blant annet til at Steiner selv deltok på noen av festene når han hadde anledning (Tautz 1982:25) både som tilhører og taler (Smit 1961).

Også i den første undervisningsplanen for skolen i Stuttgart, står det at det ved skolen jevnlig blir arrangert månedsfester der elevene viser for hverandre det som de arbeider med (Heydebrand 2003). I *Rudolf Steiner's Curriculum for Waldorf Schools*, er «månedstimer» omtalt. Der står det at elevene viser for hverandre hva de har arbeidet med, blant annet i bevegelsesfaget eurytmi⁹ (Stockmeyer 2016:198). Det finnes ikke noe mer inngående informasjon eller begrunnelse for månedsfestene i disse planene. Praksisen med månedsfester ser likevel ut til å ha blitt en fast del av skolens liv (Smit 1961), og den fellesskapsdannende funksjonen ved månedsfestene fremstår som den viktigste begrunnelsen for tradisjonen (Smit 1955).

KRISTNE HØYTIDER, ÅRSTIDSFESTER OG RELIGIONSUNDERVISNING

Steiner betraktet ikke waldorfskolen som noen livssynsskole. Trosopp-læring var foreldrenes oppgave og i den første waldorfskolen ble denne undervisningen derfor utført av prester fra de menighetene der elevenes familier hadde tilhørighet (Stockmeyer 2016:244). En slik måte å organisere religionsundervisningen i skolen, er fortsatt vanlig i Tyskland (Rothgangel, Zibertz og Klutz 2016).

Ved skolen i Stuttgart var det både katolikker og protestanter blant foreldrene. Men det fantes også elever der familiene ikke hadde tilhørighet i en menighet, men var agnostikere eller antroposofe. En del av dem henvendte seg til Steiner og ba om at det skulle etableres en

⁹ Eurytmi er et bevegelsesfag utviklet av Steiner og nære medarbeidere blant annet Lory Smits og Marie von Siverts. Steinerskoleforbundet presenterer faget på sin hjemmeside slik: «Eurytmi er et sentralt og gjennomgående kunstfag på alle klassetrinn, der et hovedmål er at elevene skal kunne gi et nyansert uttrykk for indre opplevelse gjennom kroppen. Det undervises både som et selvstendig fag og i tverrfaglige sammenhenger. Dette gjelder både i fordypping av temaer i hovedfagsperioder og andre fag, samt i forhold til små og store teaterprosjekter» (Steinerskoleforbundet 2019).

form for konfesjonsfri, ikke-dogmatisk religionsundervisning (Stockmeyer 2016:245). Steiner gikk med på det, og utformet sammen med noen av lærerne det Steiner dels kalte en fri religionsundervisning, andre ganger en «antroposofisk religionsundervisning» (Stockmeyer 2016: 246). Etter hvert deltok også mange barn av det som er kalt *dissentere* i denne undervisningen (Stockmeyer 2016:246).¹⁰ Undervisningen gikk parallelt med den religionsundervisningen som ble gitt av de ulike pres-tenene. Steiner anerkjente trossamfunnenes plikt og oppgave når det gjaldt trosopplæringen, og la seg ikke bort i innholdet eller formen på pres-tenes undervisning. I den frie religionsundervisningen ble de store kristne høytidene jul, påske og pinse markert ved skolen (Stockmeyer 2016:17). Om dette var feiringer eller markeringer som alle elevene deltok i, er noe uklart. I Steiners uttalelser om undervisningen ved skolen, kommer det frem at han så det som viktig, uavhengig av hvordan trosopplæringen skulle organiseres, at all undervisning ved skolen skulle romme en spirituell dimensjon. Med grunnlag i an-troposofien hevdet Steiner at det finnes en åndelig eksistens i alt, og derfor må all undervisning også romme det spirituelle. Da Steiner etter et foredrag om pedagogikk ble spurt om hvilken plass det spirituelle har i skolen, svarte han at i waldorfskolen «kommer vi til å gjøre alt for at man i alle andre emner maner frem det åndelige for barna» (Stock-meyer 2016: 244). Ut fra de kilder som er benyttet i denne undersø-elsen, synes det ikke som om Steiner mente at undervisningen skulle inneholde noen form for «åndemaning», heller ikke noen form for tros-opplæring. Men Steiners oppfatning av at det finnes en åndelig eller spirituell dimensjon, er klart til stede i hans tenkning (Dietz 2007; Edlund 2008), og gjenspeiles også i de kildene vi har undersøkt. For-midlingen av dette til elevene, fremstår som relativt allmenn, mer som en holdning av takknemlighet og kjærighet til verden og alt levende. For eksempel uttalte Steiner at det «å vekke i barnet en følelse av takk-nemlighet for tilværelsen i seg selv og for mangfoldet av skjønnhet i verden», en takknemlighetsfølelse som gradvis kunne «forvandles til

¹⁰ Det fremgår ikke av det utvalgte kildemateriale om det ved skolen var familier knyttet til kristne frikirker, andre religiøse tradisjoner eller sekulære livssynsgrupper.

kjærlighet» (Stockmeyer 2016:258) er nødvendig, spesielt hos de yngre elevene. Slike følelser skulle danne grunnlag for elevenes videre kunnskapstilegnelse, selvstendige tenkning og etiske holdning til natur og andre mennesker. Det langsiktige målet var at elevene skulle utvikle seg til mennesker som fritt kunne velge både livsvei og livssyn. Dette er et uttalt mål for den frie religionsundervisningen, men finnes også i Steiners overordnende intensjon for hele pedagogikken. Steiner ønsket en skole som motvirket materialisme og fremmedgjøring, som arbeidet mot utbytting av natur og mennesker, en skole som skulle hjelpe elevene til å bli kunnskapsrike, frie, ansvarlige og etisk handlende mennesker (Stabel 2016; Steiner 2008).

Begrepet *årstidsfest* er nevnt én gang i Stockmeyers plan. Det er i forbindelse med et spørsmål en av lærerne stiller angående hva slags innhold som kan egne seg for elevene i den frie religionsundervisningen i årene etter de første klassetrinnene (der eventyr var det sentrale temaet). I sitt svar nevner Steiner årstidsfestene og at det finnes mange fortellinger som kan benyttes i forbindelse med jul, påske og pinse, men uten at det konkretiseres nærmere. Steiner anbefaler for eksempel at læreren skal tale «om julefeiringen over en periode på fire uker» (Stockmeyer 2016:17). Når det gjelder de praktiske juleforberedelsene i de yngste klassene har Steiner ett konkret forslag. Han foreslår at læreren kan be barna «helt på egenhånd, å lage små krybber; dere kan jo la dem male sauene etc. På denne måten kan noe av en langt større verdi få lov til å utvikle seg» (Stockmeyer 2016:241). Det spesifiseres ikke nærmere, men det kan tolkes som at Steiner mener at et slikt arbeid innebærer noe mer enn bare en rent håndverksmessig ferdighet, at det å forme noe vakkert med hendene kan romme også andre kvaliteter og være med på å nærme barnets religiøse følelser. Wember forteller i sin bok om steinerpedagogikken at det i steinerskolene finnes fester som er begrunnet ut fra et ønske om å «å intensivere en medopplevelse av årsløpet» (2018:112).

Etter å ha gått gjennom Stockmeyers samling av Steiners utsagn om intensjonene for innhold, fag og progresjonen ved den første skolen i Stuttgart, ser det ut som en allmenn, spirituell intensjon i steiner-

pedagogikken, er formulert tydeligst (og først) innenfor rammene av det som er kalt den frie religionsundervisningen. Også det som spesifikt gjelder den kristne påvirkningen i steinerpedagogikken, synes å være tydeligst formulert i tilknytning til disse timene. I flere av sitatene fra Steiner knyttet til den frie religionsundervisningen, kommer relasjonen mellom årsløpet og Kristus frem. I en samtale med lærerne om den frie religionsundervisningen for de litt eldre elevene, datidens 7.–9. klasse, i dag 8.–10. klasse, tok for eksempel Steiner opp temaet, og han ba lærerne om å «vekke en følelse for årstidene i barna» og han hevdet at det var lærernes oppdrag å gi barna «et mest mulig plastisk bilde av Kristus». Han oppfordret lærerne til å gjøre «dette til et sentralt punkt i alle betraktninger; dere kan komme tilbake til det igjen og igjen. Kristi liv på Jorden er krumtappen og det sentrale punkt i undervisningen på dette tredje stadiet» (Stokmeyer 2016:253). Ut fra de utvalgte kildene synes det som om arbeidet med å knytte årstidsløpet sammen med Kristus, ble gjort gjennom lærerens formidling av et innhold, fortellinger, dikt og musikk, kanskje også gjennom bruk av kunst i klasserommet, bilder, skulpturer m.m. (Wember 2018:144). Å arrangere fester eller feiringer for hele skolen med dette for øyet, var antagelig ikke mulig, fordi elevgruppen i religionstimene var delt. I materialet finnes det ikke konkrete angivelser av hvordan årstidsfestene skulle feires, men intensjonen om at læreren har som del av sitt oppdrag å gi elevene opplevelser som kan hjelpe dem til å oppleve årstidenes skiftninger, fremtrer som viktig; «Å pleie sjelestemningene i sin resonans med årstidenes naturstemninger, var og er et livselement i steinerpedagogikken» (Wember 2018:144). At en slik intensjon kan realiseres på mange ulike måter, avhengig av tiden og den kulturen hver enkelt waldorf-steiner-skole tilhører, viser den internasjonale siden ved den steinerpedagogiske praksistradisjonen (Hoffmann 2015).

Steiner ga, i de pedagogiske foredragene, ikke klare anvisninger til *hvordan* fester og feiringer i skolen kunne utformes, men han la vekt på at alt arbeid i skolen skulle bygges opp på en rytmisk måte. Han mente at det styrket livskraftene i barnet (Steiner 1998a). I de første foredragene for de første lærerne ved skolen i Stuttgart, presenterte han

omfattende perspektiver på menneskets utvikling både fysisk, sjelelig og åndelig, med særlig vekt på hvordan tidlige erfaringer kunne få konsekvenser langt inn i voksenlivet (Steiner 1998a:168 ff). På bakgrunn av dette oppfordret Steiner lærerne til å forme undervisningen slik at den kunne ha en helsefremmende virkning (Steiner i Kvalvaag 1977). Det innebar en rytmisk oppbygning av både året, uken, dagene og timene i skolen. Steiner anså også søvn som svært viktig både for barnets utvikling og læring (Steiner 1998a). I søvnen bearbeidet barnet det som det hadde fått i løpet av skoledagen. Hver enkelt skoledag måtte bygges opp slik at elevene ikke ble trette og overbelastede (Bøhn 1992; Mathisen 2015:54). Spesielt hos de yngre barna er det, ifølge Steiner, «det rytmiske system» som dominerer barnets organiske, fysiske natur. Som ett av flere grep, innførte derfor Steiner periode- og hovedfagsundervisningen. Det innebar en faglig fordypning to timer hver morgen i en periode på 2–4 uker (Heydebrand 2003). Undervisningen skulle på en rytmisk måte romme både inn- og utpust, aktivitet og handling og mer innadvendte, lyttende virksomheter. Den skulle også veksle mellom praktisk, kunstnerisk og teoretisk arbeid. Å forme undervisningen på en slik variert og rytmisk måte, er del av det Steiner la i begrepet undervisningskunst, en musisk undervisningspraksis (Weisser 1996; Wember 2018).

Det kommer i det utvalgte materialet også frem at kunnskap om Jesu liv og virke og feiring av høytidene, oppfattes som viktig for elevenes utvikling. Det ansees som viktig, ikke som trosopplæring, men som grunnlag for at de kan bli frie og etisk handlende voksne. Steiner så undervisningen i religion i et langt perspektiv: målet var at elevene skulle velge livssyn når de ble voksne. Skolen skulle ifølge Steiner ikke oppdra elevene til skeptikere. Han mente at dersom man «for tidlig planter inn i dem dogmatiske idealer og moralsk-religiøse påbud», ville det bli resultatet (Stockmeyer 2016:268). Skolens oppgave var «å formidle moral og religion gjennom et følelsesmettet, billedlig innhold» (Stockmeyer 2016:268).

OM MÅNEDSFESTER I DEN NORSKE PRAKSISTRADISJONEN

Den første norske steinerskolen ble startet i 1926 i Oslo, året etter Steiners død. Han hadde vært i Norge flere ganger og holdt foredrag både om teosofi, antroposofi og også om skolen i Stuttgart (Stabel 2016). De som startet arbeidet med skolen i Oslo, var godt kjent med antroposofien som pedagogikkens bakgrunn og inspirasjon (Christensen 1996; Forward 1979). Og også planen fra Stuttgart av Heydebrand, var kjent.

Før den første norske steinerskolen startet, ble det utgitt et Prospekt der det ble informert om intensjonene for det nye skoleinitiativet. Ett av særtrekkene som nevnes, er at det skal arrangeres månedsfester ved skolen: «En gang hver eller hverannen måned vil der bli avholdt en månedsfest. Foreldre og interesserte kan der møtes med barna, som vil vise litt av det de har lært» (Roll 1926). Den første månedsfesten ble holdt i midten av november, tre måneder etter at skolen startet, og med en av veteranene fra skolen i Stuttgart, Herbert Hahn, til stede (Christensen i Marstrander 1996:56). Månedsfestene synes å være et viktig element i synliggjøring av pedagogikken for de er omtalt som høydepunkter i årsløpet (Christensen 1996:56). Selv om månedsfest er nevnt i det aller første dokumentet som gikk ut til offentligheten om den første steinerskolen i Norge, og i beskrivelser av virksomheten i de første skolene, er de ikke nevnt i de uformelle planene som ble utgitt ved skolene i Oslo og Bergen før 1977.¹¹ I den offentlig godkjente planen fra 1977 er månedsfestene omtalt som styrkende for samhørigheten mellom hver enkelt klasse og skolen som helhet: «En klasse er et lite sosialt fellesskap i det store skolefellesskapet. Det er verdifullt for barna at de får kjenne seg som en del av dette store fellesskap, og det gir perspektiv over deres egen utviklingsvei når hele skolen møtes til «månedsfest». Her bidrar de forskjellige klassene med små glimt fra undervisningen» (Kvalvaag 1977:5).

Også i den uformelle planen for en 12-årig steinerskole fra 1992¹² er månedsfestene omtalt. Planen var aldri del av noen godkjenningssprosess,

¹¹ I 1977 ble den første offentlig godkjente læreplanen for Steinerskolene i Norge utgitt (Kvalvaag 1977).

¹² Denne planen ble utgitt på nytt i 1997 tilpasset en skolegang utvidet til 13 år.

den ble utgitt av Steinerskoleforbundet som informasjon om innholdet og progresjonen i skoleløpet (Stabel 2016). Månedsfestene beskrives i denne teksten som et element i den rytmiske oppbygningen av skoleåret og årstidenes skiftninger. Månedsfestene har både en pedagogisk og en sosial funksjon: «skolens elever ser hverandre utføre ting fra undervisningen; det synges, spilles, resiteres, vises skuespill eller eurytmi. Det blir en naturlig del av klassens virksomhet å utarbeide kunstneriske bidrag som vises for resten av skolen. Her møtes stor og liten for å oppleve en viktig del av elevenes virke gjennom årets løp» (Bøhn 1992:87).

I Steinerskolens offentlig godkjente læreplan fra 2004 – *Idé og innhold*, er månedsfestene ikke nevnt som et eget pedagogisk element i den innledende delen, men festene nevnes kortfattet i tilknytning til faget musikk: «elevene øver og fremfører musikk ved høytider som årstidsfester og månedsfester» (Kvalvaag red. 2004:62). Praksisen er ikke begrunnet ut over dette. I Steinerskolens nyeste læreplan er månedsfestene ikke beskrevet, hverken i den nye generelle innføringsdelen fra 2014 eller i den delen av planen fra 2007 der fagene og kompetansemålene i fagene i Grunnskolen er beskrevet (Steinerskoleforbundet 2007). Heller ikke i den horisontale planen fra 2016, med tittelen *Fra Askeladden til Einstein*, som ikke er del av den formelle godkjenningprosessen, men som er ment som en inspirasjon for lærerne i skolene, er månedsfester nevnt (Thaulow mfl. 2016).

Selv om det ikke er skrevet mye om månedsfestene hverken i de formelle eller de uformelle planene for norske steinerskoler, finnes det i tekster fra den erfaringsbaserte steinerpedagogiske tradisjonen tydelige spor av at månedsfestene har vært viktige elementer i skolens praksis. Beskrivelsene av månedsfestene som et sentralt element som skal styrke fellesskapet i skolen, synliggjøre pedagogikken, både arbeidsmåter og innhold og gi elevene mulighet til å formidle hva de har arbeidet med og lært, er gjennomgående i de artiklene der månedsfestene er omtalt (blant annet Christensen 1996; Forward 1979; Foss 1979; Moen 1971). Spesielt er sang, musikk og eurytmi beskrevet som elementer i månedsfestene, og ved disse anledningene ble derfor sentrale sider ved steinerskolens egenart presentert.

KRISTNE ÅRSTIDSFEIRINGER I NORSKE STEINERSKOLER

I de norske steinerskolene har ikke elevene fått trosopplæring av representanter for de trossamfunn som foreldrene tilhører, slik praksisen var ved den første skolen i Stuttgart. Alle elever i norske steinerskoler har hatt den samme undervisningen. Steinerskolene i Norge har siden starten profilert seg som pedagogiske alternativ – ikke skoler som driver med trosopplæring og er ikke kategorisert som religiøse skoler eller livssynsskoler (Bøhn 1992; Mathisen 2004:79; Stabel 2016). Kildene indikerer likevel at Steiners forestillinger om den allmenne, spirituelle dimensjonen i tilværelsen har vært til stede som element i undervisningen, samtidig som kristendommen har hatt en spesiell plass, tydeligst i de eldste kildene. I den første skoleplanen fra Steinerskolen i Oslo, står det under overskriften Religion, at «Stoffet til religionsundervisningen hentes først og fremst fra de kristne religiøse urkilder, men også fra alle menneskeåndens frembringelser, som er egnet til å nære det guddommelige urbillede i barnet» (Roll 1933:17). I den offentlige godkjente læreplanen fra 2004, står det at: «religionsundervisningen er ikke knyttet til noen konfesjon. Derav følger også at foreldre og elever stilles fritt, både ved inntak og i det daglige» (Kvalvaag red. 2004:157). På samme side står det også at det kristne innholdet har en helt sentral plass i undervisningen, og det begrunnes slik: «For det første er det vesentlig at en skole må ha røtter i den kultursammenheng den står inne i, for det annet åpner den antroposofiske åndsvitenskap, som også danner grunnlaget for pedagogikken, muligheter for en forståelse av de åndelige realiteter som rent historisk er kommet til syne gjennom Jesu Kristi liv» (Kvalvaag red. 2004:157). Her begrunnes praksisen ut fra både den kulturen som har preget kulturen i Norge og antroposofien. Det første er allment og gjennkjennelig fra andre sammenhenger der skolens relasjon til den kristne kulturarven drøftes (se f.eks. Andreassen 2017), den andre begrunnelsen fordrer kunnskap om Steiners synspunkter. I steinerskolens nyeste læreplan der kompetansemål i alle fag er formulert, beskrives det viktigste i religionsfaget som å vekke elevenes ærefrykt for naturen og mennesket og for det som «måtte finnes av en høyere dimensjon»

(Steinerskoleforbundet 2007:23). Kristendommen er nevnt, men fremstår ikke som så sentral som i de tidligere kildene.

Steinerpedagoger er i flere sammenhenger blitt kritisert for ikke å kommunisere klart nok hvordan antroposofien har hatt betydning for progresjonen i undervisningen, innhold og metoder (Schaanning 2017; Winje 2017). Selv om det i både planer og artikler finnes eksempler på forklaringer av steinerpedagogikkens spirituelle menneskesyn,¹³ har kritikere oppfattet dette som ufullstendig, eller som et bevisst forsøk på å holde noe skjult (Sandberg og Kristoffersen 2010). Også kristendomsundervisningen i steinerskolen har vært gjenstand for kritikk, blant annet i Oslo Skolestyre på 1960-tallet. Da ble det stilt spørsmål om hva slags kristendomsundervisning som ble gitt av lærerne ved skolen, og om den var annerledes enn den som ble gitt i den offentlige skolen (Stabel 2014:194). Det er åpenbart at det i antroposofien finnes en spenning mellom ganske allmenne og enkle perspektiver og det som er vanskelig tilgjengelig, av noen betraktet som esoteriske (Stabel 2014: 314). Den skriftliggjorte praksistradisjonen viser at steinerskolen i hovedsak har valgt å legge vekt på de mer allmenne perspektivene.

Selv om utvalg av fortellinger og annet innhold rommer et mangfold, er det også tydelig at det kristne stoffet har en sentral plass, spesielt kan det se ut som om dette gjelder ved feiringene av årstids-høytidene, spesielt jul, påske og pinse, etter hvert også årstidsfesten om høsten der det utviklet seg en tradisjon for feiring av Mikael. Både i de uformelle og i de offentlig godkjente skole-, undervisnings- og læreplanene og i artikler publisert i de steinerpedagogiske tidsskriftene, finnes kortfattede beskrivelser som viser at de kristne høytidene jul, påske og pinse er blitt feiret ved steinerskolene (Böhn 1992; Christensen 1996; Forward 1979; Kvalvaag red. 2004; Roll 1951). Også i planen fra 2007 er årstidsfeiringen nevnt: For 1. klasse nevnes dramatisering av Mikaellegenden som et rituel element i pedagogikken (Steinerskoleforbundet 2007:23). I den uformelle planen *Fra Askeladden til*

¹³ For eksempel i Læreplanen for Steinerskolen fra 2004, der det enkelte menneskes individualitet eller jeg er beskrevet som det «innerste og dypere sett hellige i alle mennesker» (Kvalvaag red. 2004:7).

Einstein er årstidsfestene også bare kortfattet nevnt. For eksempel i omtalen av 2. klasse, under overskriften *Naturen og omgivelsene*, står det at «I markeringen av årstidsfestene skapes det sammenheng i tiden. Året rammes inn som helhet» (Thaulow mfl. 2016:50). Også i omtalen av 3. klasse, under overskriften *Ut i rommet og handlingen*, nevnes årstidsfestene: «Skoleåret som rytme og tidsstrøm er kjent for elevene, og når årstidsfestene på nytt markeres, gir vi barna muligheten til å orientere seg praktisk i tiden med konkrete forberedelser og selve festen» (Thaulow mfl. 2016:54). Selve fenomenet årstidsfester er ikke nærmere beskrevet, begrunnet eller drøftet i denne planen. Samlet sett er det relativt få konkrete beskrivelser av hvordan årtidsfestene er formet, men det kommer frem at de har gjennomgått en endring. I de eldste kildene ser feiringene stort sett ut til å ha foregått ved at læreren fortalte en historie relatert til høytiden, og elevene fremførte sanger eller dikt, ett unntak er arbeidet med de gamle middelalderske julespillene fra Oberufer¹⁴ (Steiner 1999). De kan ha inspirert også bruken av spill i andre årstidsfeiringer og til utviklingen av en sterk tradisjon for bruk av teater i steinerskolen. Julespillene ble fremført allerede i de første årene ved Rudolf Steinerskolen i Oslo, og ble etter hvert del av repertoaret ved de fleste norske steinerskoler (Christensen 1996:63; Kvalvaag 2009; Lindholm 1953). Både elever og lærere har oppført spillene (Bjørneboe 1952; Undervisningsplan 1959). Noen tekster nevner også at et middelalderspill er benyttet i forbindelse med påskehøytiden. Ved Rudolf Steinerskolen i Oslo ble «Påskespillet fra Redentin» oppført våren 1931 (Christensen 1996:63). Spillene om Jesu fødsel og Paradisspillet nevnes flere steder i kildene, sjeldnere er påskespillet nevnt, det har antageligvis vært mindre utbredt enn julespillene. Begrunnelsen for at det er brukt tid på å øve inn julespillene, er som den uformelle undervisningsplan fra 1959 sier: De «danner en stemningsfull forberedelse til feiring av julehøytiden» (Undervisningsplan 1959:14). I en plan fra 1966 fra skolen i Oslo, fremgår det at Draumkvædet ble fremført av elevene ved juletider (Undervisningsplan 1966:16).

¹⁴ Steiner ble kjent med disse gjennom sin lærer Karl Julius Schröer som han møtte i studietiden i Wien.

I den uformelle planen for skolen i Bergen beskrives Mikkelsmess som en årshøytid som feires i høstsemesteret: «Ved Mikkelsmess, når naturen dør hen, samler man seg i klassene om Mikaellegendene, engelen som seirer over dragen, symbolet for den indre åndskraft som er sterkere enn det onde som vil fortære og ødelegge mennesket» (Skoleplan for Rudolf Steinerskolen i Bergen 1960:15). Her ser det ut som om det er selve fortellingen om Mikael og dragen som utgjør hovedingrediensen ved Mikkelsmesstradisjonen i steinerskolen ved overgangen mellom 1950- og 60-tallet, ennå ikke i form av noen dramatisering eller noe spill.

Fortellingen om Mikael dukker også opp i Jens Bjørneboes skolekritiske roman *Jonas* (1955), mens Bjørneboe var lærer ved Steinerskolen i Oslo (Rem 2009). I boken forteller læreren til Jonas en Mikaelfortelling om hvordan Gudfader kaller til seg erkeengelen Mika og ber ham bekjempe Satanael, som truer med å stjele menneskenes prinsesse og solen. Mika vinner kampen og får navnet Mikael (som betyr den som er lik Gud) (Bjørneboe 1983). Bjørneboe ønsket ikke å fremme steinerskolen og dens praksis eksplisitt i romanen¹⁵, han bruker for eksempel ikke navnet steinerskole i boken. Likevel er det elementer i beskrivelsen av den skolen Jonas kommer til, som kan minne om steinerskolen, og som også er blitt tolket slik (Brodersen 1955; Moen 1956).

Ut fra de utvalgte kildene synes det som om Mikaelsdagen i de første årene ble markert ved at lærerne fortalte en historie, slik som det fortelles om i romanen *Jonas*, eller legender med lignende motiv (*Mennesket* 1965, nr. 3; Skoleplan for Rudolf Steinerskolen i Bergen 1960; Smit 1961). Det ser også ut som om dagen har vært feiret ved at alle elevene og lærerne har vært samlet og at det er blitt holdt en tale.¹⁶

¹⁵ Bjørneboe ønsket å løfte debatten om skole ut over et for eller imot steinerpedagogikken, for ham var boken ikke noe forsvarsskrift for steinerskolen (Bjørneboe 2001: Tidligere trykket i tidsskriftet *Bokvannen* og Gyldendals fakkelbok, Jens Bjørneboe: *Bøker og mennesker*. Gjengitt med tillatelse fra Gyldendal Norsk Forlag og Jens Bjørneboes familie).

¹⁶ Et slikt eksempel er talen *Jern skal jern befri* – holdt av Dan Lindholm i tilknytning til Mikaelshøytiden i 1963. Talen er publisert i *Tidsskriftet Ny skole* (Lindholm 1963). Den

I de steinerpedagogiske tidsskriftene, er Mikael nevnt flere ganger, og både legender, dikt og hymner om Mikael er publisert (blant annet i tidsskriftet *Mennesket* 1976, nr. 3 og 1973, nr. 3). Det presenteres også eksempler på hvordan fortellingen om Mikael er bearbeidet gjennom kunstnerisk arbeid, sang, resitasjon, eurytmi og maling (Breidvik 1956). I en artikkel fra 1976 med tittelen «Mikaelsfest på barnehjemmet», forteller Dan Lindholm om hvordan det ved et barnehjem like etter krigen i Tyskland vokste frem en tradisjon for feiring av Mikaelsfesten der elevene øvet inn et spill. Læreren Herbert Fischer etablerte praksisen (Lindholm 1976:2). Tradisjonen har tydeligvis spredt seg også til Norge. I en skildring av 50-årsjubileet ved Steinerskolen i Bergen i 1979, forteller steinerskolelærer Jørgen Lunde at det ble oppført et Mikaelspill av skolens elever for 300 tilskuere. Salen lå i mørke da spillet åpnet og: «En drage på scenen så dystert og grusomt at det grøsset gjennom småklassene», viste seg (Lunde 1979:2). I denne versjonen er det Ridder Georg som med sitt sverd, godt hjulpet av Mikael's lysende kraft, nedkjemper dragen i en voldsom kamp: «Dunder og brak og lysblaff og – der ligger dragen drept» (Lunde 1979:2).

Ut fra materialet ser det ut som om tradisjonen med spill i årstidsfeiringer utvides fra midten av 1970-tallet. På denne tiden var steinerskolene i vekst, skolene ble 9-årige, flere også 12-årige (Stabel 2016). De økonomiske rammevilkårene var bedret, det ble startet nye skoler og nye lærere kom til, 1968-generasjonen kom inn i steinerskolene (Christensen 1996:165). Det kan ha bidratt til nye tradisjoner.

I tillegg til spill ved feiringen av Mikkelsmess, ble det også skapt en tradisjon for spill i forbindelse med feiringen av Martinsdagen.¹⁷ Det er flere spor av at Martinsdagen er blitt feiret i steinerskolen, kanskje først gjennom fortelling, dikt og sanger.¹⁸ I steinerbarnehagene er

handler om at jernet både er farlig og kan brukes til å gjøre skade, men at det også kan forvandles og brukes i det godes tjeneste.

¹⁷ Minnedagen for Martin av Tour er 11. november.

¹⁸ I de steinerpedagogiske tidsskriftene ble det i årene 1976 og i 1981 publisert dikt om Martin, der tema er hans barmhjertighet og evne til å dele det han har med andre (*Tidsskriftet Mennesket* i 1976 og tidsskriftet *Steinerskolen* i 1981).

Martinsfesten blitt feiret antageligvis før den ble del av skolens tradisjon (Brochmann 1983c; Lunde 1982). I steinerbarnehagene ble det laget lykter som barna bar med seg ut i kveldsmørket, og sangen «Der oppe lyser en stjerne, her nede lyser jeg», ble sunget mens barna, med hver sin lykt, vandret i mørket ute (Lunde 1982). I 1990 ble spillet *Kappen – et spill om St. Martin* trykket i *Tidsskriftet Steinerskolen*. Spillet ble oppført av andreklasse ved Steinerskolen i Trondheim høsten 1989 (Kløften 1990:1).

OPPSUMMERING AV HVA DE STEINERPEDAGOGISKE GRUNNLAGSTEKSTENE OG DEN SKRIFTLIGGJORTE PRAKSISTRADISJONEN SIER OM FESTER OG FEIRINGER

På bakgrunn av undersøkelsen av kilder fra den steinerpedagogiske praksistradisjonen og et utvalg av andre tekster som det er redegjort for ovenfor, kommer det frem at det finnes to hovedgrupper av fester i steinerskolene. Det ene er det som er kalt månedsfester, de gjennomføres jevnlig hver eller hver annen måned. Den andre gruppen av fester er det som er kalt årstidsfester. Ut fra det utvalgte kildematerialet synes det som om disse festene først og fremst er knyttet til årlige og kristne høytider som jul, påske, pinse, midtsommer (ofte kombinert med sommeravslutning), St. Mikael og St. Martin.¹⁹ Begrunnelsene for de to typene av fester, fremstår som litt ulike. Begrunnelsene for månedsfestene er både pedagogiske og sosiale. Intensjonene med disse festene er at de skal styrke skolefelleskapet, elevene får oppleve seg som del av et større fellesskap enn bare den klassen de er en del av. Månedsfestene ble også tidlig en arena for synliggjøring av progresjon og av de mange kunstneriske arbeidsmåtene som inngår i steinerskolen. De

¹⁹ Det er først og fremst de festene som er nevnt her, som det fremkommer opplysninger om i grunnlagstekstene fra Steiner og i de tekstene som formidler erfaringer fra praksis. I en undersøkelse vi har gjort av hvilke fester som i dag (høsten 2018 og våren 2019) er omtalt på hjemmesidene til de norske steinerskolene, finner vi flere fester deriblant feiring av solens tilbakekomst etter vinteren i slutten av januar, Samefolkets dag, 17. mai, Høsttakkefest, St. Nikolaus, St. Lucia og Hellig Tre Kongers dag blant annet. I denne artikkelen har vi valgt å ikke inkludere hjemmesidene som kilde.

fungerer derfor også som et vindu inn i steinerpedagogikkens egenart for foreldre og andre interesserte. Månedsfestene er tydeligere kommunisert i de tidligste kildene, i de nyeste læreplanene er månedsfestene ikke nevnt. Hva som er grunnen til at månedsfestene i så liten grad er synlige i dagens planer, både de formelle og de uformelle, er det ikke enkelt å finne svar på. Kanskje er det slik at det som er en integrert og naturlig del av pedagogikken, blir glemt i arbeid med planer? Kanskje er tradisjonen så befestet at det ikke er funnet grunn til å ta den med i planene? Kanskje er tradisjonen på vei ut, og derfor ikke tematisert? Videre undersøkelser – ikke minst av lærere, elever og foreldres tanker og erfaringer – er nødvendig for å kunne gi et mer utdypende svar.

For årstidsfestene finnes det flere begrunnelser i det utvalgte materialet, om enn stort sett veldig kortfattede. Det kommer frem at årstidsfestene er ment å bidra til opplevelse av fellesskap, tilhørighet og høytid. Intensjonen med feiringene er også at elevene skal erfare og leve seg inn i de skiftende årstidene, årets gang, årets rytme. Rytme er et sentralt element i organisering av tiden i steinerskolene (Steiner 1998a). Basert på det utvalgte kildematerialet, er det vanskelig å si noe sikkert om når og hvordan de enkelte årstidsfestene har kommet inn i steinerskolens praksis. Det er heller ikke mulig å fastslå sikkert hvordan festene er gjennomført, men det er tydelig at praksisen har gjennomgått endringer, at den er påvirket av tiden, skiftende rammebetingelser og ressurser. Det fremstår som sannsynlig at begrunnelser og refleksjoner omkring dette først og fremst er tradert muntlig, siden planer og andre tekster har relativt få utdypende begrunnelser. I læreplanen fra 1977, står det at årstidsfester «svarer utvilsomt til et dypere behov i barna» (Kvalvaag 1977:84), noe som minner om Steiners utsagn om arbeidet med julekrybben, men vi finner ikke noen grunnleggende drøfting av årstidsfestene.

Basert på arbeidet med de utvalgte kildene vil vi hevde at begrunnelsene for det som ble kalt den frie religionsundervisningen ved skolen i Stuttgart, er benyttet i begrunnelsene for årstidsfestene i den norske tradisjonen. Kanskje kan utviklingen av årstidsmarkeringene i steinerpedagogikken i Norge, tolkes som en form for allmenngjøring av intensjonene for den frie religionsundervisningen ved skolen i Stuttgart? Det er vanskelig å finne

sikre svar på dette, men i forsøket på å kaste lys over bakgrunnen for vektleggingen av de kristne årtidsfestene i steinerpedagogikken, skal vi nedenfor undersøke andre kilder til Steiners tenkning enn de som handler om pedagogikk. I disse kildene skal vi først og fremst lete etter Steiners forståelse av årsløpet og jorden som en levende organisme og hans oppfatning av den betydning Kristus har for jordens årsløp.

Innenfor rammene av denne artikkelen, er det ikke mulig å gi en fyllestgjørende fremstilling av disse perspektivene, og heller ikke trekke noen sikre konklusjoner om og eventuelt på hvilken måte de har hatt betydning for utvikling av tradisjonen med årtidsfester i steinerskolene. Men fordi det fremstår en diskrepans mellom de relativt enkle begrunnelsene som er benyttet for årtidsfestene i materialet som er gjennomgått ovenfor og de veldig omfattende perspektivene Steiner fremmet i foredrag om disse emnene,²⁰ anser vi det som viktig å ta frem. Det vil være nødvendig å bearbeide dette videre i senere undersøkelser.

ANTROPOSOFISKE PERSPEKTIVER SOM KAN HA INSPIRERTE TRADISJONEN MED FEIRING AV ÅRSTIDSHØYTIDER

Allerede før Steiner gikk i gang med arbeidet med skolen i Stuttgart, holdt han foredrag om betydningen av årtidsmarkeringer og fornyelsen av slike tradisjoner ut fra en moderne bevissthet, først og fremst de kristne høytidene jul, påske, pinse, men også om Mikaelsteden (Steiner 2007b). Steiner fortsatte å forelese over temaet også etter at skolen i Stuttgart var opprettet, men ikke som åpne pedagogiske foredrag, men som foredrag først og fremst for de som allerede var kjent med Steiners åndsvitenskap og antroposofien. Når disse foredragene etter hvert er blitt publisert, blant annet på nettsiden Rudolf Steiner Archive, er det i et kort forord opplyst om at foredragene i utgangspunktet ble holdt for en mer lukket krets, og at de som ikke kjenner grunnlaget, derfor ikke kan vurdere innholdet.²¹

²⁰ Noen av foredragene vi undersøker ble holdt offentlig, andre bare for medlemmer i Antroposofisk Selskap.

²¹ For eksempel står det i Rudolf Steiners Archive i innledningen til en foredragsrekke om påske og pinse at teksten er «Printed for Members of the School of Spiritual Science, Goetheanum, Class I. No person is held qualified to form a judgment on the contents of this work, who has not acquired – through the School itself or in an equivalent

Selv om antroposofi aldri har vært del av innholdet i undervisningen i skolene (Gilhus og Mikaelsson 2007:387), er det sannsynlig at antroposofien har hatt betydning også for synet på bruken av fester og feiringer som et pedagogisk element.

I flere foredrag tok Steiner opp at moderne mennesker måtte arbeide for å fornye sitt forhold til årstidsfestene. Dersom slike fester bare ble feiret fordi de var en etablert tradisjon, slik han mente at det var i hans samtid, fantes det en fare for at de mistet sin betydning (Steiner 1983). Han hevder at langt tilbake i tid var antageligvis årstidsfestene del av en mysteriekultur og beregnet bare for innviede, men at det var et forældet perspektiv for moderne mennesker.²² I et foredrag om pinse og Kristi Himmelfart,²³ uttalte han at antroposofien kunne formidle årstidsfestenes dypere mening. Han sammenlignet antroposofien med en «herold» som kastet lys over årstidsfestene, i denne sammenheng vårfestene, deres indre begrunnelse og innhold.²⁴ I dette sitatet fremstilte Steiner antroposofien som et slags verktøy som muliggjør innsikt i fenomenet årstidsfester. Men han problematiserer ikke og drøfter ikke hvordan *verktøyet* selv også former iakttakelsene.²⁵ Steiner la til grunn at jorden måtte forstås som en levende, pustende organisme, og han knyttet det han kalte Kristuskraften til jordens åndedrett. I det følgende gis en kortfattet fremstilling av Steiners perspektiver.

manner recognised by the School – the requisite preliminary knowledge. Other opinions will be disregarded; the authors decline to take them as a basis for discussion» (Steiner 2019).

- ²² Steiner ønsket med antroposofien å bidra til at det som tidligere ble betraktet som kunnskap kun for få utvalgte, skulle bli tilgjengelig for alle som var interessert (Stabel 2014:70).
- ²³ Foredraget er del av en foredragssyklus på seks foredrag som Steiner holdt flere ganger på forskjellige steder i årene mellom 1908 og 1924.
- ²⁴ The Festivals and Their Meaning. III. Ascension and Pentecost, <https://wn.rsarchive.org/Lectures/AscenPent/19230507p01.html> Lesedato 4. mai, 2019. Oversettelse av forfatterne. Den engelske versjonen er slik: «We can feel Anthroposophy to be like a herald bringing illumination to these festivals of Spring, and to its many facets we have added yet another, essentially belonging to it».
- ²⁵ Mangelen på slike perspektiver i Steiners arbeider, har blant annet bidratt til oppfatningen av at hans arbeider er pseudovitenskap (Mansikka 2007).

JORDEN SOM EN LEVENDE ORGANISME

Steiner benyttet stor forbokstav i sin omtale og beskrivelse av jorden. Han brukte også ord, begreper og bilder hentet fra menneskelige liv, og noen ganger begrepet *Jordens ansikt* som ytterligere understreker oppfatningen av jorden som individ (Hoffmann 2015; Steiner 1998; Stockmeyer 2016:129). Steiner sammenlignet jordens rytme med menneskets rytmer, først og fremst vekslingen mellom søvn og våken tilstand. Han beskrev at jorden puster inn og ut, men ikke luft, slik mennesker gjør: jorden puster inn og ut eteriske krefter, det Steiner også kalte livskrefter. Vera Hoffmann gjengir i sin mastergradsoppgave Steiners synspunkter slik: «It is not a breathing of air of which we speak, but the breathing in-and-out of forces, of which we can get a partial idea if we contemplate the plant-growth during the course of the year» (Steiner i Hoffmann, 2015:34). Jordens rytme skiller seg også fra menneskets rytme, den er langsommere, skiftningen mellom søvn og våken tilstand trenger jorden, ifølge Steiner, et helt år på. Steiner beskrev ganske detaljert hvordan jordens årspust arter seg.²⁶ Ifølge Steiner puster jorden fra midtsommer og frem mot midtvinter, langsomt inn alle livskreftene. Det fører i det ytre til at trær, busker og blomster visner, mister bladene og går inn i en dvalelignende døds- eller søvntilstand. Om vinteren er jorden, ifølge Steiner, adskilt fra kosmos, men likevel våken i sitt indre (Steiner 1983). Ved midtvinter starter jorden igjen langsomt å puste ut sine livskrefter; «and these forces enter into a growing interplay with sun and cosmos, this can be observed in the increasing sprouting and flourishing of plant life and also in the intensifying warmth of the increasingly longer times of daylight» (Hoffmann 2015:34). I løpet av sommeren kommer jordens utåndingsprosess til et klimaks, jordens krefter har forent seg med det Steiner omtaler som «the cosmic elements of stars and sun» (Steiner i Hoffmann 2015:34). Ifølge Steiner er jorden i sitt indre på denne tiden sovende.

²⁶ Steiner beskrev prosessen fra sitt ståsted i midten av Europa, på den andre siden av jordkloden, skjer det samme, men til motsatt tidspunkt. Det er behandlet av blant annet Hoffmann i hennes arbeid med årstidsfester i steinerskoler andre steder i verden (Hoffmann 2015).

Steiners oppfatning av at jorden er en levende organisme, har inspirert og begrunnet tradisjonen med feiring av årstidsfester. Wember hevder at for lærerne i steinerskolen har det å pleie barnas sjelsstemninger i «resonans med årstidenes naturstemninger» slik at de gjennom medopplevelse kunne få «en dyp følelse for en større, levende og rytmisk helhet i stadig forvandling» som de selv også er en del av, vært et helt sentralt oppdrag (Wember 2018:144).

Foredragene om årsløpet og tidligere mysteriekulturers feiringer, inngikk ikke i Steiners pedagogiske foredrag, men foredragene har antageligvis vært kjent for de første lærerne i Waldorfskolen i Stuttgart, for de var alle godt kjent med Steiners åndsvitenskapelige forskning og antroposofien (Edlund 2008). Det er også sannsynlig at foredragene, eller deler av dem, var kjent for de første norske steinerskolelærerne, selv om det er vanskelig å finne sikker dokumentasjon på det. Men det finnes spor, for eksempel skrev en av de tidlige norske steinerskolelærerne, Dan Lindholm i 1960 en artikkel med tittelen jordens ansikt i *Ny skole*. Den handler ikke om årstidsfester, men geografiundervisning. Oppfatningen av jorden som en levende organisme, kommer likevel frem i denne artikkelen (Lindholm 1960).

KRISTUS OG ÅRSLØPET

Jordens inn- og utånding av såkalt eteriske, livbringende, formende krefter viser seg, ifølge Steiner, i årstidenes skiftninger. I en foredragsrekke som er gitt ut med tittelen *Fra Jesus til Kristus* (Steiner 2007a), beskrev Steiner hvordan Kristuskraften forenet seg med mennesket Jesus. Det var ifølge ham «den kosmiske Logos som ved dåpen i Jordan inkarnerte i mennesket Jesus fra Nasaret» (Wember 2018:143), som gjorde Jesus til Kristus. Også beretningen om at en soldat stakk lansen sin inn i Jesu døde legeme, slik at vann og blod kom ut (Joh. 19, 34) har betydning for Steiners forståelse av Kristusvesenets forbindelse med jorden. Ifølge Steiner rant noe av blodet fra Jesu døde legeme ned på bakken og inn i jorden, og slik ble Kristusvesenet rent fysisk også forbundet med jordens eteriske kraft. Steiner betraktet dette som et viktig

vendepunkt i historien, og kalte det Golgatahendelsen, eller Golgata-mysteriet, og han så det som innledningen av en ny fase i menneskehetens bevissthetsutvikling (Steiner 2007a). Foredragsserien *Fra Jesus til Kristus* ble holdt i Karlsruhe 1911, åtte år før den første skolen ble startet. Ifølge Wember var ingen av de som senere ble lærere ved skolen, til stede, men ifølge Wember utgjorde innholdet likevel en viktig inspirasjon for det pedagogiske arbeidet. Arbeidet med en ny pedagogikk kan i lys av Steiners forståelse av Golgatahendelsen betraktes som et fornyelsesarbeid og en *oppstandelsesimpuls* for det Steiner betraktet som en kultur preget av materialistiske prioriteringer, utbytting av naturen og egoisme (Wember 2018).

Et nytt element i årstidfeiringene var Mikkelsmessferingen, som Steiner beskrev i en foredragssyklus i 1923 (Steiner 1983). Mikael's kamp mot dragen var et kjent motiv i antroposofien. Steiner brukte for eksempel begrepet Mikael'skolen på Høyskolen for åndsvitenskap, en indre skoleringsvei som han etablerte for de som ønsket å fordype seg videre i antroposofien (Barkved 2010; Kiersch 2006). Steiner ønsket ikke å bruke den etablerte forståelsen av Mikael, slik den var kjent i den katolske kirke. Ut fra sin åndsvitenskapelige innsikt skildret han forvandlingene i Mikael's oppdrag i menneskehetens historie, fra en førkristen, streng hjelper for Gudfader til en veileder og inspirator for hvert enkelt menneskes individuelle erkjennelsesarbeid. Kampen mot dragen ble av Steiner ikke tolket i konkret forstand som en ytre kamp mellom et englevesen og en drage, men som en indre «kjempende erkjennelsesaktivitet som ikke gir seg før menneskets guddommelige urbilde finnes igjen i det enkelte menneske og i hele menneskeheten» (Smit 1958:8). Steiner så et slikt erkjennelsesarbeid som et trinn i en lang historie om menneskehetens bevissthetsutvikling. Han kalte dette utviklingstrinnet for «Mikaelstid». Han så også på Mikael's oppdrag i moderne tid som en hjelper for Kristus (Smit 1958). Vektleggingen av de kristne høytidene i steinerskolen, deriblant etableringen av ulike former for feiring av en Mikael'sfest, kan derfor leses som uttrykk for realiseringen av sentrale verdier og perspektiver i antroposofien. Selv om steinerskolen ikke betrakter seg selv som en livssynsskole, og i flere sammen-

henger også kommuniserer at den ikke driver med trosopplæring, finnes det i skolens grunnlag, antroposofien, religiøse, kristologiske, dimensjoner. Dette kan formuleres på en veldig enkel måte som steinerpedagogikkens kulturfornyende oppgave, vektleggingen av rytmens betydning, det å vekke kjærlighet og interesse for alt levende, natur, dyr og mennesker, motvirke fremmedgjøring og vekke elevenes følelse for årstidenes skiftninger (Steiner 1998b:253). Dersom disse dimensjonene i steinerskolens grunnlag tolkes slik, er det mulig for representanter for mange ulike livssyn og religioner å slutte seg til skolens verdigrunnlag, slik det i praksis også gjøres ved waldorf-steinerskoler utenfor en europeisk, kristen kulturkrets (Hoffmann 2015). Det vil være interessant å undersøke hvordan dette oppleves, for eksempel av elever og foreldre i norske steinerskoler.

DRØFTING OG AVSLUTNING

I denne undersøkelsen av hvordan et utvalg skriftlige kilder forklarer og begrunner månedsfester og årstidsfester i norske steinerskoler, har vi identifisert ulike grupper av kilder, og presentert hvilke svar vi finner at de ulike gruppene av kilder gir. I litteraturen som beskriver praksistradisjonen og de steinerpedagogiske grunnlagstekstene har vi funnet at både månedsfester og årstidsfester begrunnes som bidrag til etablering av rytme for elevene. Månedsfestene begrunnes også som betydningsfulle for elevenes sosiale kompetanse, deres relasjoner, utvikling av en fellesskapsfølelse og deres identitetsutvikling. Og selv om dette ikke er fraværende i begrunnelsene og forklaringene av årstidsfestene, finner vi i forbindelse med dem også forklaringer som dreier seg om at festene skal fremme elevenes tilknytning og kjærlighet til og omsorg for jorden, naturen og alt levende, som grunnlag for å handle etisk overfor andre mennesker og i møtet med og bruken av naturen. Det går også frem at de årtidsfestene som ansees som aktuelle både i den opprinnelige konteksten i Tyskland og i den norske tradisjonen, har vært kristne, årlige høytider som jul, påske, pinse, Mikkelsmess og Martinsfesten. Steiner foreslår å arbeide praktisk-kunstnerisk i tilknytning til

festene, for å åpne for en religiøs dimensjon, men anvisningene hans om dette, er vage og upresise. I den skriftliggjorte praksistradisjonen fremstår drama som en sentral praksis knyttet særlig til jul og Mikkelmess.

Fordi begrunnelsene vi fant i de pedagogiske grunnlagstekstene og den skriftliggjorte praksistradisjonen fremsto som vage og upresise, valgte vi å undersøke om kilder knyttet til antroposofiske, men ikke pedagogiske tekster, kunne utdype begrunnelsene knyttet til rytme, tilknytningen til naturen og de kristne høytidene. I dette materialet finner vi at Steiner sammenligner jorden med mennesket – både når det gjelder rytme i skiftning mellom søvn og våken tilstand og i åndedraget – inn og utpust. Fordi han betraktet jorden som et levende vesen, la han vekt på at den trenger omsorg og kjærlighet, og at den ikke kunne utnyttes som om den var død materie. Steiners synspunkt minner på dette punktet om våre dagers økobevissthet.

Når det gjelder forståelsen av de kristne høytidene, gir de esoteriske kildene innblikk i hvordan Steiner oppfattet at Kristus var blitt forbundet med jorden, og at feiringen av de årlige kristne høytidene derfor også var en måte å knytte seg til jordens rytme på, og vise kjærlighet til naturen. Steiners forståelse av Kristus fremstår som rimelig å se i lys av den kulturåpne, liberale kristendommen som er kjent fra hans samtid, blant annet fordi han forsto Kristus som grunnlag for en impuls til å motarbeide materialisme, utbytting av naturen og egoisme. Det var ikke mulig innenfor rammene av denne artikkelen systematisk å sammenligne den kristendomsforståelsen som kommer til uttrykk i Steiners esoteriske foredrag og den kulturåpne, liberale kristendommen i hans samtid, men det fremstår – basert på vår undersøkelse – som et aktuelt prosjekt.

Hva slags kristendomsforståelse som ligger til grunn for dels «den frie religionsundervisningen» og dels en allmenngjort tradisjon for årstidsfester, er interessant også i forbindelse med spørsmålet om forskjellen mellom feiring og markering. Det undersøkelsen har vist helt klart, er at dette skillet ikke har vært tematisert hverken av Steiner selv, eller i den skriftliggjorte praksistradisjonen. De skriftlige kildene vi har

undersøkt gir bestemt inntrykk av intensjoner om å feire. I noen grad kan nok også en del tekster som inngår i den skriftliggjorte praksis-tradisjonen sees som uttrykk for opplevelser av å ta del i feiringer – ikke markeringer. Men for å kunne si noe om hvorvidt årstidsfester i dag oppleves som feiringer, må det gjøres helt andre undersøkelser, slik Pearce gjorde i sin undersøkelse, for eksempel intervjuer med både lærere, elever og foreldre. Også observasjoner av gjennomføring av årstidsfester kan gi et annet innblikk enn vår undersøkelse av tekstmateriale.

Antagelig kan Pearce's analytiske begrepsapparat²⁷ være aktuelt også i undersøkelser av intervjuer om og observasjoner av fester og feiringer. Kanskje vil slike undersøkelser belyse spørsmål knyttet til hvorvidt steinerskolen påvirker elevenes livssyn – selv om den hverken selv anser seg som en livssynsskole, eller vurderes som det av norske myndigheter. At steinerskolen påvirker elevene utilbørlig, er sentralt i kritikken fremmet av Sandberg og Kristoffersen (2010). Også andre forfattere har stilt spørsmål ved om steinerpedagogikkens idéhistoriske grunnlag, antroposofien, bør oppfattes som religion og om det har betydning for utforming av undervisningen, blant annet Frisk (2014) og Schaanning (2017). Våre undersøkelser av de skriftlige kildene viser at innholdet i festene og feiringene i stor grad handler om allmenne forhold, som ikke er spesifikke for en bestemt religion eller ett bestemt livssyn, men i tråd med en bred humanistisk tradisjon. Det blir samtidig klart at det også er tydelige spor av en kultur- og historiebestemt kristendom. At slike spor finnes i kildene, er ikke overraskende. Om og eventuelt hvordan en slik kristendom benyttes som legitimering av årstidsfestene i dagens steinerskoler, eller om begrunnelser hentes fra en bred humanistisk tradisjon, må undersøkes videre gjennom intervju- og observasjonsstudier. Slike studier kan danne grunnlag for drøftinger av om og eventuelt hvordan festtradisjoner i pedagogiske sammenhenger kan legitimeres i dagens flerkulturelle samfunn.

²⁷ Skillene mellom 1) intensionelt konfesjonell (forkynnende) undervisning («intentional confessional education»), 2) om undervisningen oppleves konfesjonell (forkynnende) av elever («confessional education according to outcome»), eller 3) ingen av delene.

REFERANSER

- Andreassen, Bengt Ove 2017. «Hvordan kan vi forstå kristendommens sentrale plass i skolens religionsfag?». I: Marie von der Lippe og Sissel Undheim (red) *Religion i skolen. Didaktiske perspektiver på religions- og livssynsfaget*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 35–53.
- Barkved, Frode 2010. «Balder-myten aktualitet for vår tid». I: *Antroposofi i Norge*, 2010.
- Bibelen* 2011. Verbum forlag.
- Bjørneboe, Jens 1952. «Skal vi sette våre barn på Steinerskolen?» I: *Ny skole*, 1952, nr.1.
- Bjørneboe, Jens 1983. *Jonas*. Pax Forlag, Oslo.
- Breidvik, Arne 1956. «Maling». I: *Ny skole*, 1956, nr.1.
- Brochmann, Inger 1982. *En adventsfortelling*. Brage Forlagstrykkeri, Danmark.
- Brochmann, Inger 1983a. *Sankt Michaelsfesten*. Brage Forlagstrykkeri, Danmark.
- Brochmann, Inger 1983b. *To påskefortellinger*. Brage Forlagstrykkeri, Danmark.
- Brochmann, Inger 1983c. *Lanternefesten*. Brage Forlagstrykkeri, Danmark.
- Brochmann, Inger 1983d. *Adventshaven*. Brage Forlagstrykkeri, Danmark.
- Brodersen, Karl 1955. «Kollegiale betraktninger over romanen «Jonas»». I: *Ny skole*, 1955, nr. 4.
- Bøhn, Svein 1992. En læreplan for Steinerskolen, 1.–12. klasse (Spesialnummer). *Tidsskriftet Steinerskolen*, 2–3.
- Christensen, Terje 1996. «Et fundament blir lagt. Perioden 1926 – 1945». I: Marstrander, Erik (1996). *Menneske først! Steinerpedagogikk i Oslo 1926–1996*. Oslo: Antropos, s. 35–93.
- Dietz, Karl-Martin 2007. «Tenkningen i den mikaelske tidsalder». I: «*Antroposofi i Norge*» nr I/2007, [online] http://www.antroposofi.no/fileadmin/user_upload/_imported/fileadmin/ain/Tenkningen_i_den_mikaelske_tidsalder.pdf [Nedlastet 29.5.2019].
- Edlund, Bente 2008. *Forpliktende idealisme under skiftende betingelser*.

- Antroposofiske tiltak for utviklingshemmede 1924–1990*. PhD. Avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Institutt for spesialpedagogikk.
- Eriksen, Trond Berg 2011. «Rudolf Steiner i idéhistorisk lys». I: *Kirke og kultur*, 02, 2011, s. 154–167.
- Frisk, Liselotte 2014. «Waldorfpedagogikken – religion eller inte?» I: *din* 1/2014, s. 48–68.
- Forward, Elisabeth Ingerø 1979. «Signe Roll Wikberg in memoriam». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*. 1979, nr. 3.
- Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson 2007. *Verdens levende religioner*. Pax Forlag, Oslo.
- Gjærum, Ingeborg 2011. «Fra Steinerskolen til Stortinget». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 2011, nr. 3.
- Heydebrand, Caroline von 2003. *Fra den frie Waldorfskoles undervisningsplan*. Audonicon Forlag, Skanderborg, Danmark.
- Hoffmann, Vera 2015. *Annual Festivals in Waldorf Schools in multi-religious or non-Christian settings*. Master Thesis. Rudolf Steiner University College, Oslo, Norway.
- Hofrichter, Hansjoerg 2002. *Waldorf. The Story behind the Name*. Pädagogische Forschungsstelle beim Bund der Freien Waldorfschule, Stuttgart.
- Kiersch, Johannes 2006. *A History of the School of Spiritual Science. The First Class*. Temple Lodge Publishing, Cromwell Press Limited, Trowbridge, Wiltshire.
- Kløften, Jonny 1990. «St. Martin og Mortensmess». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 1990, nr. 3.
- Kunnskapsdepartementet 2003. *Lov om frittstående skolar (friskolelova)* [online] <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-84> [Nedlastet 29.5.2019].
- Kvalvaag, Jakob 1977. *Læreplan for 12-årig Rudolf Steinerskole*. Rudolf Steinerskolen i Bergen.
- Kvalvaag, Jakob (red.) 2004. *Idé og innhold. Fag og arbeidsmåter gjennom 13 skoleår: En læreplan for Steinerskolen 2004*. Steinerskolene i Norge, Antropos, Oslo.

- Kvalvaag, Jakob 2009. «Julespillene frå Oberufer». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 2009, nr. 4.
- Lindholm, Dan 1953. «Litt om det gamle julespill». I: *Ny skole*, 1953, nr. 4.
- Lindholm, Dan 1960. «Jordens ansikt». I: *Ny skole*, 1960, nr. 1.
- Lindholm, Dan 1963. «Jern skal jern befri – Tale til barna på Rudolf Steinerskolen, Mikaelstagen 29. 9.» I: *Ny skole*, 1963, nr. 3.
- Lindholm, Dan 1972. «Mikaelstfest på barnehjemmet». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 1972, nr. 3.
- Lunde, Jørgen 1979. «Fest i Bergen». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 1979, nr. 4.
- Lunde, Jørgen 1982. «November». I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 1982, nr. 3.
- Mansikka, Jan-Erik 2007. *Om Naturens förvandlingar. Vetenskap, kunskap och frihet i Rudolf Steiners tidiga tänkande. Idéhistoriska perspektiv på Waldorffpedagogiken* (Research Report 211), University of Helsinki, Department of Education, Helsinki.
- Mathisen, Arve 2004. «Generell del». I: Kvalvaag, Jacob (red.), *Idé og innhold: Fag og arbeidsmåter gjennom 13 skoleår: En læreplan for Steinerskolen 2004*. Oslo: Steinerskolene i Norge, Antropos, Oslo.
- Mathisen, Arve 2007. *Oversikt. Steinerpedagogisk idé og praksis*. Steinerskoleforbundet, Oslo.
- Mathisen, Arve 2014. Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis. I: Thaulow, Henrik mfl. (2016) *Fra Askeladden til Einstein. Kunnskap i sammenheng*. Steinerskolen, Oslo.
- Mathisen, Arve 2015. «Rhythms as a Pedagogy of becoming». I: *RoSE, Research on Steiner Education. Volume 6, Number 2*. pp. 52–67.
- Moen, Bjørn 1971. «Skolekorpset». I: *Mennesket*, 1971, nr. 2.
- Moen, Jon 1956. «Jonasdebatten». I: *Mennesket*, 1956, nr. 1.
- Pearce, Jo 2017. «From Anthroposophy to non-confessional preparation for spirituality? Could common schools learn from spiritual education in Steiner schools?» I: *British Journal of Religious Education*, 41:3, 299-314, DOI: 10.1080/01416200.2017.1361382
- Redaksjonelt 1965. «Mikkelsmess 29. September». I: *Mennesket*, 1965, nr. 3.

- Rem, Tore 2009. *Sin egen herre. En biografi om Jens Bjørneboe*. Bind 1. Cappelen Damm, Oslo.
- Roll, Signe 1933. *Skoleplan for Rudolf Steinerskolen i Oslo 1ste – 9de klasse*. Rudolf Steinerskolen i Oslo.
- Rothgangel Martin, Hans-Georg Ziebertz og Philipp Klutz 2016 «Religious Education at Schools in Germany». I: Rothgangel, Jäggle & Schlag (red.) *Religious education at schools in Europe. Part 1: Central Europe*. V&R unipress: Vienna University Press, Göttingen, Germany.
- Sandberg, Kristin og Trond K.O. Kristoffersen 2010. *Det de ikke forteller oss. Steinerskolens okkulte grunnlag*. Cappelen Damm, Oslo.
- Sandvik, Hedda 2010. «Høytid i skolehverdagen». I: Svein Bøhn, Cato Schiøtz og Peter Normann Waage (red.). *Liv laga. Erfaringer fra Steinerskolen*. Arneberg Forlag, Oslo.
- Schaanning, Espen 2017. «Ånden som rår. Bokessay». I: *Arr, Idéhistorisk tidsskrift*, 2017, nr.1.
- Skagen, Kai 1999. «Hvorfor sender vi våre barn på Steinerskolen?» I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 1999, nr. 2.
- Skoleplan for Rudolf Steinerskolen i Bergen 1960. Rudolf Steinerskolen i Bergen.
- Smit, Jørgen 1958. «Dragebeseireren». I: *Mennesket*, 1958, nr. 3.
- Smit, Jørgen 1961. «Rudolf Steiner i Waldorfskolen». I: *Ny skole*, 1961, nr. 3.
- Stabel, Anne-Mette 2014. *Visjoner og vilkår. Om steinerskolens historie i Norge 1926–2004*. Avhandling PhdD. Det utdanningsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Oslo.
- Stabel, Anne-Mette 2016. *Hva skal vi med skole? Steinerskolens historie i Norge 1926–2016*. Pax Forlag, Oslo.
- Steiner, Rudolf 1923. *Zusammenhang mit göttlich-geistigen Individualitäten. Die Verinnerlichen der Jahresfeste. Vorträge vor Mitgliedern Der Antroposophischen Gesellschaft*. Bern, Dornach, Prag, Stuttgart und Berlin. Rudolf Steiner Archive: https://archive.org/stream/rudolf-steiner-ga-224/rudolf-steiner-ga-224_djvu.txt [Nedlastet 20.05. 2019].

- Steiner, Rudolf 1978. *Kunsten å undervise på grunnlag av innsikt i menneskenaturen*. Antropos Forlag, Oslo.
- Steiner, Rudolf 1983. *Årsløpet som jordens åndedrett og de fire store høytider*. Antropos Forlag, Oslo.
- Steiner, Rudolf 1998a. *Almen Menneskekundskab som Grundlag for Pædagogikken*.: Antroposofisk Forlag, København.
- Steiner, Rudolf 1998b. *Faculty meetings with Rudolf Steiner: 1919–1922* (Vol. 1); *1922–1924* (Vol. 2). Antroposophic Press, New York.
- Steiner, Rudolf 2000. *The Festivals and Their Meaning. III. Ascension and Pentecost* [online], <https://wn.rsarchive.org/Lectures/Ascen-Pent/19230507p01.html> [Nedlastet 20.05.2019].
- Steiner, Rudolf 2007a. *Fra Jesus til Kristus*. Vidarforlaget, Oslo.
- Steiner, Rudolf 2007b. *Erkengelenes virke i årsløpet. Fire kosmiske imaginasjoner*. Vidarforlaget, Oslo.
- Steiner, Rudolf 2008. *Antroposofi og pedagogikk. Foredrag i Norge 1921 og 1923*. Antropos Forlag, Oslo.
- Steiner, Rudolf 2011. *Pedagogisk kunst: Praktiske råd for undervisningen*. Antropos Forlag, Oslo.
- Steiner, Rudolf 2019. *Steiner Archive* [online] <https://www.rsarchive.org/> - bl.a. https://wn.rsarchive.org/Lectures/EastPent/EasPen_index.html [Nedlastet 29.5.2019].
- Steinerskoleforbundet, 2007. *En læreplan for steinerskolene. Grunnskolen. Fagenes formål og perspektiver. Kompetansemål. Evalueringsordninger*. [online] https://www.steinerskole.no/wp-content/uploads/2018/05/L%C3%A6replan-for-steinerskolene-2007-grunnskolen-v-2-1_aug_2015.pdf [Nedlastet 20.05.2019].
- Steinerskoleforbundet 2019. Om eurytmi [online] <https://www.steinerskole.no/eurytmi-og-formtegning/> [Nedlastet 10.10.2019].
- Stockmeyer, E.A. Karl. 2016. *Rudolf Steiners læreplan for Waldorf-/Steinerskoler. Forsøk på en oppsummering av Rudolf Steiners intensjoner*. Norsk oversettelse av Jørgen Lunde og Hartwig Homeyer. Steinerskoleforbundet, Bergen.
- Stubø, Kjersti, Lynne, Even, Eidsvold, Gard 2010. «Hva er det med Steinerskolen? En kafésamtale» Waage, Peter Normann (referent).

- I: Bøhn, Svein (red.). *Liv laga. Erfaringer fra Steinerskolen*. Arneberg Forlag, Oslo.
- Tautz, Johannes 1982. *The Founding of the First Waldorf School in Stuttgart*. Pedagogical Section Council of North America, New York.
- Thaulow, Henrik mfl. 2016 *Fra Askeladden til Einstein. Kunnskap i sammenheng*. Steinerskolen, Oslo.
- Undervisningsplan 1959. «Hva vil Rudolf Steinerskolen? En kortfattet redegjørelse for skolens undervisningsplan» (Redaksjonelt). *Ny skole*, 1959, nr. 2.
- Undervisningsplan 1966. Undervisningsplan for Rudolf Steinerskolen i Oslo. I: *Tidsskriftet Steinerskolen*, 1966, nr. 1.
- Weisser, Hanne 1996. *Undervisningskunst og kunstnerisk undervisning: Idé og erfaring i Steinerskolen*. Ad Notam, Gyldendal, Oslo.
- Wember, Valentin 2018. *De fem dimensjoner i steinerpedagogikken i Rudolf Steiners verk. Oversikter. Kommentarer. Historie. Perspektiver*. Antropos, Oslo.
- Winje, Geir 2007. Høytidsmarkering i barnehage og småskole. [online] <http://www.geirwinje.no/files/hoytidsmarkering%20bhg%20skole.pdf> [Nedlastet 25.11.2018].
- Winje, Geir 2017. «Hva skal vi med skole? Steinerskolens historie i Norge 1926–2016. Bokanmeldelse», I: *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 3-2017.
- Winje, Geir 2019. I: Knut Aukland og Geir Winje «Farlige sekter» [online] <https://krlepodden.fireside.fm/21> [Nedlastet 25.4.2019].

ABSTRACT

Why are monthly and annual festivals celebrated in Waldorf schools? In this article we search for answers to this question in a selection of texts related to Waldorf pedagogy. The texts are categorized as related to the pedagogical ideas, a written account of Waldorf educational practice and esoteric lectures by Rudolf Steiner. The pedagogical ideas and the written account of Waldorf educational practice present the ambition to strengthen the pupils' experience of rhythm and social connectedness

as part of the reason for both kind of festivals, while celebrating the annual festivals also is explained as furthering the pupils' connectedness to nature and care for all living beings. To a large degree care for nature and resistance towards materialist exploitation of it appear to be central also in the esoteric sources.

Keywords: Steiner schools, Steiner pedagogy, Steiner practice, annual festivals, monthly festivals.